

DISCRIMINARE RELIGIOASĂ ÎN SISTEMUL DE EDUCAȚIE ROMÂNESC

Ps. drd. Flavius AGAPE

*Școala Doctorală de Teologie și Studii Religioase, Universitatea din București
flaviusagape@gmail.com*

ABSTRACT: *Religious Discrimination in the Romanian Education System.* This article addresses the phenomenon of religious discrimination in the Romanian educational system, focusing on the experiences of Seventh-day Adventist students. By highlighting examples such as the challenges of opting out of religion classes, the exclusion from academic competitions and exams held on Saturdays, and the subtle pressures caused by differing lifestyles, the article sheds light on how the majority norms can marginalize minority religious groups. Particular attention is given to the Adventist practices of Sabbath observance and dietary restrictions, which often conflict with the structure and expectations of public education. Through real-life examples, such as the 1999 national capacity exam and the recent proposal for Saturday make-up classes, the article emphasizes the need for inclusive policies that respect religious diversity and fundamental rights. The discussion concludes with a call for dialogue and reform in educational policies to ensure equitable access to education for all students, regardless of their religious beliefs.

Keyword: *Romania, Religious discrimination, freedom of conscience, educational system, Adventist.*

1. Introducere

Discriminarea pe motiv religios în școli este un subiect complex și insuficient explorat în literatura academică. Dacă realizăm o simplă căutare pe Google Academic, observăm că primele rezultate se axează preponderent pe teme precum discriminarea la locul de muncă, discriminarea rasială sau etnică, istoria discriminării față de anumite culte religioase și legătura dintre discriminare și libertatea de gândire. Mai mult decât atât, ceea ce lipsește aproape cu desăvârșire este o analiză aprofundată a discriminării religioase în cadrul sistemului educațional.

Această absență devine și mai evidentă în urma unei examinări detaliate a rezultatelor căutării: abia pe a patra pagină apare un articol care tratează, într-o manieră generală, integrarea valorilor religioase în educația modernă. Din păcate, nici măcar acesta nu explorează explicit aspectele de discriminare religioasă în școli. Această situație poate fi interpretată fie ca o lipsă de cercetări dedicate în domeniu, fie ca o reflectare a unui interes scăzut al comunității academice și al societății în ansamblu față de această problemă. Astfel, analiza discriminării religioase în mediul educațional devine o necesitate pentru înțelegerea profundă a drepturilor și libertăților fundamentale în sistemul de învățământ contemporan.

2. Ce este discriminarea

Pentru a vorbi despre discriminarea religioasă, este necesar să înțelegem discriminarea ca fenomen general, începând cu definiția și formele sale, pentru a o adapta ulterior contextului specific religios.

În literatura de specialitate, discriminarea este definită ca orice diferențiere, excludere, restricție sau preferință care dezavantajează o persoană sau un grup în comparație cu altele aflate în situații similare. Aceasta poate avea multiple forme, fiind clasificată, de regulă, după criteriile precum natura, modul de manifestare sau intenționalitatea actului¹.

Discriminarea poate fi pozitivă sau negativă, în funcție de efectele pe care le generează; pozitivă, atunci când are ca scop sprijinirea unor categorii defavorizate, și negativă, atunci când dezavantajează sau marginalizează. De asemenea, discriminarea poate fi individuală, atunci când este exercitată de o persoană, sau instituțională, când este rezultatul unor politici sau practici ale unei organizații. În funcție de modul de manifestare, aceasta poate fi directă, când actul discriminatoriu este explicit și intenționat, sau indirectă, când o măsură aparent neutră produce efecte discriminatorii asupra unei anumite categorii².

Conform autoarei Loredana Ivan, discriminarea nu poate exista fără prejudecată, aceasta din urmă fiind o condiție prealabilă. Discriminarea este definită ca reprezentând componenta comportamentală a prejudecății,

1 Susan T Tufts Fiske, "Social Cognition: From Brains to Culture," 2020, p. 470; Susan T. Fiske and Shelley E. Taylor, *Social Cognition : From Brains to Culture*, 2nd edition, Los Angeles, SAGE, 2013.

2 M Banton, *Discrimination*, Open University Press, 1994, p. 28.

în timp ce „prejudicata reprezintă componenta afectivă (emoțională), iar discriminarea componenta comportamentală; reacțiile pe care le avem față de indivizii aparținând altor grupuri sociale sunt percepute ca fiind semnificativ diferite față de grupul nostru.”³

Autoarea Dobre Mihaela Hrisanta, în lucrarea *Teorii ale discriminării*, afirmă că „prin discriminare înțelegem orice deosebire, excludere, restricție, preferință sau tratament diferit care dezavantajează o persoană sau un grup, în comparație cu altele aflate în situații similare. Motivele care stau la baza discriminării pot fi diverse, ca de exemplu: rasa, naționalitatea, etnia, religia, sexul, orientarea sexuală, limbă, vârstă, handicap etc.”⁴

De asemenea, Ordonanța de Urgență nr. 37 din 31 august 2000 oferă o variantă completă a acestei definiții, stabilind cadrul legal pentru evaluarea cazurilor de discriminare:

„Potrivit prezentei ordonanțe, prin discriminare se înțelege orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, pe bază de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, categorie socială, convingeri, sex, orientare sexuală, vârstă, handicap, boală cronică necontagioasă, infectare HIV, apartenență la o categorie defavorizată, precum și orice alt criteriu care are ca scop sau efect restrângerea, înlăturarea recunoașterii, folosinței sau exercitării, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale sau a drepturilor recunoscute de lege, în domeniul politic, economic, social și cultural sau în orice alte domenii ale vieții publice”⁵.

În contextul acestui articol, nu vom intra în detalii exhaustive cu privire la toate aceste forme, ci ne vom concentra în principal asupra discriminării din punct de vedere religios, un subiect de interes deosebit în analiza fenomenelor sociale contemporane.

2.1. Discriminarea religioasă

Discriminarea religioasă poate lua forme variate, în funcție de contextul socio-politic și juridic al fiecărei țări. În unele state, doar o singură religie este recunoscută oficial, fiind impusă ca religie de stat, ceea ce con-

3 Loredana Ivan, “Stereotipuri, Prejudcăți, Discriminare Socială”, în Septimiu Chelcea (coord.), *Psihosociologie. Teorie, Cercetări, Aplicații*, 2008, p. 344.

4 Mihaela Hrisanta Dobre, “România în Uniunea Europeană. Calitatea integrării. Decalaje structurale și regionale”, *Teorii ale discriminării*, 2011.

5 Guvernul României, “Ordonanță Nr. 137 Din 31 August 2000,” Monitorul Oficial nr. 166 din 7 martie 2014, nr. 166 din 7 martie 2014, 2001, accessed 21.11.2024, 2021, <https://legislatie.just.ro/Public/DetailDocument/24129>.

duce la excluderea celorlalte confesiuni. În alte cazuri, legislația este folosită ca instrument pentru a limita activitatea anumitor religii, aplicându-se în mod arbitrar și discriminatoriu.

Discriminarea religioasă este o problemă globală, influențată de factori istorici, dar și contemporani. Așa cum subliniază cercetătorul Jonathan Fox, discriminarea religioasă nu se limitează doar la regimurile autoritare sau la regiunile cu libertăți restricționate, ci este tot mai vizibilă și în democrațiile moderne. Fox remarcă faptul că „restricțiile religioase apar în locuri așteptate, dar și în locuri neașteptate, iar cauzele discriminării sunt legate atât de factori istorici, cât și contemporani, cum ar fi regresul democratic, utilizarea identităților ca instrumente politice și răspândirea dezinformării”⁶.

Discriminarea religioasă presupune tratamente diferite aplicate indivizilor din cauza credințelor sau apartenenței lor religioase. Aceasta poate apărea la nivel individual, prin comportamente sau atitudini personale, sau la nivel instituțional, când politici sau practici dezavantajează anumite grupuri religioase. În legislația europeană, această formă de discriminare este considerată o încălcare a drepturilor fundamentale ale omului și este reglementată de diverse convenții internaționale și acte legislative interne⁷.

Nu putem aborda discriminarea religioasă fără a evidenția legătura strânsă dintre aceasta și conceptul de libertate religioasă. Libertatea religioasă și discriminarea religioasă sunt două concepte profund interconectate, reflectând atât valorile fundamentale ale drepturilor omului, cât și tensiunile care apar atunci când aceste drepturi sunt încălcate. Libertatea religioasă presupune dreptul indivizilor și comunităților de a adopta, practica sau schimba o credință fără frică de represalii sau discriminare. Atunci când acest drept este restricționat, fie prin măsuri guvernamentale, fie prin presiuni sociale, discriminarea religioasă devine evidentă.

Libertatea religioasă ocupă un loc central în cadrul drepturilor fundamentale, fiind temelia pe care se sprijină alte libertăți esențiale pentru buna funcționare a unei societăți democratice, fapt observat de către mulți alți autori: „Însă, libertatea religioasă este ca o parte a fundamentului unei

6 Jonathan Fox, *The Unfree Exercise of Religion: A World Survey of Discrimination against Religious Minorities*, Cambridge, Cambridge University Press, 2016.

7 Iustina Ionescu, “Discriminarea pe criteriul religie în jurisprudența cncd, de la înființare până la finele anului 2016,” *Noua Revistă de Drepturile Omului*, 13, nr. 1, 2017, p.14.

clădiri. Celelalte libertăți - libertatea civilă, politică, culturală și economică – sunt construite pe aceasta. Dacă fundamentul este subminat, întregul edificiu are de suferit”⁸.

Libertatea religioasă nu reprezintă doar un drept individual⁹, ci și un reper fundamental pentru evaluarea respectării celorlalte drepturi ale omului. În acest sens, Dr. Cătălin Raiu subliniază că respectarea libertății religioase „este totodată un test de turnesol pentru toate drepturile omului: dacă libertatea religioasă nu este respectată, celelalte drepturi vor avea aceeași soartă. Libertatea de religie și credință reprezintă demnitatea umană – principiul de bază al drepturilor omului. Demnitatea reprezintă unicitatea mea, originalitatea, drepturile mele, dar și îndatoririle mele față de celălalt și față de comunitatea în care trăiesc.”¹⁰ Este evidențiată astfel centralitatea libertății religioase în arhitectura drepturilor fundamentale și conexiunea ei directă cu demnitatea umană.

3. Interesul față de subiect

Interesul față de discriminarea religioasă în școli a apărut pe agenda colectivă o dată cu decizia Curții Constituționale din 2014, care a hotărât că participarea la ora de religie necesită exprimarea explicită a consimțământului părinților sau al elevilor majori, eliminând înscrierea automată.

Profesorul Emil Moise a jucat un rol esențial în această schimbare¹¹, considerând practicile anterioare discriminatorii și neconstituționale. Cazul său a fost declanșat de dorința fiicei sale de a nu mai participa la orele de religie, solicitare ce impunea depunerea unei cereri, lucru pe care el l-a

8 Alina Iordachescu, *Libertatea de conștiință–aspecte teoretice în contextul nediscriminării, state, security and human rights*, 2019, p. 315.

9 Ioan-Gheorghe Rotaru, “Libertatea religioasă – temelie a demnității umane”, în Daniela Ioana Bordeianu, Erika Androne, Nelu Burcea, *Manual pentru liderul Departamentului de Libertate religioasă*, București, Casa de editură “Viață și Sănătate”, 2013, pp. 210-215.

10 Cătălin Raiu, *Libertatea religioasă între politică și politici, o analiză politică a standardelor internaționale, legislației naționale și practicii guvernamentale în pandemie*, București, Editura Universității din București, 2024, p. 11.

11 Ioana Nicolescu, “Profesorul Care a Desființat Impunerea Mascată a Religiei În Școli Amenință Ministerul Educației Cu Plângere Penală,” *Adevărul.ro*, last modified 07.08.2022, 20152024, <https://adevarul.ro/stiri-interne/evenimente/profesorul-care-a-desfiintat-impunerea-mascata-a-1596507.html>.

considerat abuziv. După mai mulți ani de procese, a demonstrat că Legea educației contravenea Legii combaterii discriminării și Legii libertății religioase.

Curtea Constituțională i-a dat dreptate, stabilind că doar cei care doresc să participe la ora de religie trebuie să depună o solicitare¹², spre deosebire de practica anterioară în care religia era inclusă automat în orarul elevilor. Această decizie a influențat nu doar organizarea orelor de religie, ci și conținutul manualelor, promovând un limbaj mai neutru și incluziv.

Articolele de presă care au vorbit despre subiect au beneficiat de un interes ridicat, cu zeci de mii de vizualizări și zeci sau sute de comentarii în unele cazuri din partea cititorilor, subliniind astfel importanța adaptării legislației educaționale pentru a respecta diversitatea și libertatea de conștiință. Doar că metoda de implementare a noii legi a creat noi probleme legate de discriminarea religioasă în școli.

4. Impactul eliminării obligativității religiei în școli asupra discriminării religioase

Jurnalistul Paul Stan în publicația Adevărul.ro nota „elevii care au renunțat la ora de religie, au și fost chestionați ca să nu zic interogați de profii de religie sau alți profi interesați, despre alegerea lor și motivul acesteia. Bineînțeles, că acești școlari au început să fie priviți altfel de unii profesori, dar și de unii colegi de-ai lor. Ceea ce nu este normal”¹³. Aceste situații ilustrează presiunea socială și stigmatizarea la care pot fi supuși elevii care aleg să nu participe la ora de religie, în ciuda cadrului legislativ ce garantează această opțiune.

Același autor mai atrage atenția și asupra situației în care unii diriginți, profesori de religie sau directori de școală fac presiuni asupra părinți-

12 Alexa Stănescu, „Ora Opțională De Religie – Părinții Vor Face O Cerere La Fiecare Ciclu De Învățământ Preuniversitar, Ca Să-Și Înscrie Copiii, Potrivit Proiectului Legii Educației,” *Edupedu.ro*, 2023, accessed 18.11.2024, 2024, <https://www.edupedu.ro/ora-optionala-de-religie-parintii-vor-face-o-cerere-la-fiecare-ciclu-de-invatamant-preuniversitar-ca-sa-si-inscrie-copiii-potrivit-proiectului-legii-educatiei-ligia-deca-nu-ne-dorim-in-niciun-f/>.

13 Paul Stan, „Discriminarea În Educație, O Problemă Cu Dezvoltare Accentuată,” *Adevărul.ro*, last modified 07.08.2022, 2015, accessed 19.11.2024, 2024, <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/discriminarea-in-educatie-o-problema-cu-1606681.html>.

lor sau elevilor pentru a-i determina să opteze pentru ora de religie: Victoria numărului mare de cereri pro s-a datorat și unor presiuni făcute asupra părinților și elevilor, în școli, a unei campanii semi ascunse venite din partea Bisericii, dar și a unor cadre școlare, mai mult sau mai puțin constrânse să-i determine pe părinți să opteze pentru ora de religie”¹⁴.

Cu privire la acest aspect, o situație pe care am întâlnit-o în calitate de pastor al Bisericii Adventiste a fost aceea în care unii părinți ai elevilor din școală au constatat că propriii lor copii fuseseră înscriși „din oficiu” la ora de religie. Acest lucru s-a întâmplat prin completarea cererilor de înscriere de către învățători sau diriginți, fără acordul explicit al părinților.

Această practică a avut loc sub influența presiunilor venite din partea directorilor de școală sau a reprezentanților bisericii majoritare. Acest aspect a fost semnalat și de jurnalistul Octavian Coman în publicația *Europa Liberă România*: „un alt tată din București care ne-a semnalat că, în momentul în care și-a înscris copilul la clasa pregătitoare, cei de la secretariat i-au dat fișa deja bifată în formular cu opțiunea de participare la ora de religie a cultului ortodox. Tatăl a văzut acest lucru și a cerut imediat o altă fișă care să nu fie deja completată în această privință”¹⁵. Această fișă era completată într-o formă tipărită (nu completată de mână) în dreptul căsuței de exprimare a opțiunii de participare a copilului la orele de religie, cu specificația prestabilită: „cultul Biserica Ortodoxă Română”. De aici se înțelege că însăși fișa de exprimare a opțiunii pentru ora de religie, oferită părinților, fusese modificată ilegal.

Astfel de acțiuni ridică probleme etice și legale, încălcând dreptul la libera alegere al părinților și elevilor, precum și prevederile constituționale privind libertatea de conștiință și neutralitatea statului în chestiuni religioase.

5. Nota care creează discriminare

O problemă apărută în urma eliminării obligativității orei de religie în școli este situația discriminatorie generată pentru elevii care aleg să nu participe la această disciplină. Nota la religie, care în mod obișnuit este foarte mare, de cele mai multe ori 10, contribuie la media generală a elevilor care frec-

14 *Ibidem*.

15 Octavian Coman, “Ora De Religie E Opțională În Teorie, Nu Întotdeauna Și În Practică. Cum E Folosită Materia Pentru Medii Bune,” *Europa Liberă România*, last modified 26.11.2023, 2023, accessed 20.11.2024, 2024, <https://romania.europalibera.org/a/ora-de-religie-optionala-dar-greu-de-evitat/32656625.html>.

ventează ora. Prin urmare, acești elevi sunt avantajați în calculul mediei generale, având o disciplină în plus, spre deosebire de colegii care nu participă la ora de religie. Astfel, elevii care nu urmează această materie sunt defavorizați în mod indirect, deși participarea la religie este opțională.

Acest aspect este exprimat cel mai bine de către profesorul Emil Moise care conduce și *Asociația Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință*. „În privința notei la religie care ajută la creșterea mediilor, Emil Moise invocă o decizie din 2018 a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD), care a decis că este discriminare ca nota la religie să fie socotită la media generală, pentru că sunt dezavantajați cei care nu participă la materia respectivă”¹⁶.

Un caz raportat de către un părinte la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD) a evidențiat o situație problematică: un elev a pierdut premiul I deoarece nu a participat la ora facultativă de religie, ceea ce i-a influențat negativ media generală. În schimb, premiul I a fost obținut de un coleg care a frecventat ora de religie, obținând astfel o medie generală superioară cu doar 0,01 puncte (9.93 față de 9.92)¹⁷.

CNCD a recomandat Ministerului Educației să modifice metodologia de calcul a mediei generale, propunând introducerea posibilității alegerii între două materii facultative, pentru a evita situațiile de diferențiere cauzate de neparticiparea la anumite discipline din motive întemeiate. Cu toate acestea, Ministerul Educației nu a implementat încă această recomandare și nu a oferit o justificare clară pentru lipsa de acțiune.

Discriminarea religioasă în sistemul de educație românesc din perspectiva elevilor adventiști

Pentru anumite particularități ale Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea din România, precum respectarea strictă a sâmbetei ca zi sfântă dedicată închinării și odihnei, precum și aderarea la principiul biblic care clasifică anumite alimente de origine animală drept „necurate”, adeptii acestei confesiuni

16 Radu Pop, „Ora De Religie - Opțională În Teorie, Nu Întotdeauna Și În Practică. Cum E Folosită Materia Pentru Medii Bune,” *stiripesurse.ro*, 2023, accessed 20.11.2024, 2024, https://www.stiripesurse.ro/ora-de-religie-optionala-in-teorie-nu-intotdeauna-si-in-practica-cum-e-folosita-materia-pentru-medii-bune_3153539.html.

17 Octavian Coman, „Ora De Religie E Opțională În Teorie, Nu Întotdeauna Și În Practică. Cum E Folosită Materia Pentru Medii Bune.”

pot fi mai expuși riscului de discriminare religioasă în cadrul unităților de învățământ. Aceste particularități creează contexte unice în care elevii adventiști întâmpină provocări distincte comparativ cu cei aparținând altor culte religioase. Din acest motiv, în cele ce urmează, voi aborda în mod particular subiectul discriminării religioase din perspectiva elevilor adventiști.

Sistemul de educație adventist din România joacă un rol important în promovarea valorilor și convingerilor religioase specifice acestui cult. Conform datelor disponibile pentru anul școlar 2023-2024, rețeaua educațională adventistă include 48 de grădinițe și centre de zi, cu un total de 1881 de copii înscriși, dintre care 414 sunt adventiști. De asemenea, sunt funcționale 13 școli primare și 19 gimnazii care deservește 5308 elevi, dintre care 1924 aparțin Bisericii Adventiste. La nivel liceal, există 7 unități de învățământ cu 952 de elevi, dintre care 607 adventiști. Sistemul mai include trei școli postliceale, cu un total de 159 de studenți, dintre care 66 sunt adventiști, și o universitate cu 195 de studenți, dintre care 135 adventiști.

Cu toate acestea, rețeaua educațională adventistă, deși în continuă extindere, nu poate deservi toți copiii adventiști, în special din cauza distribuției geografice inegale a acestor unități. Astfel, majoritatea covârșitoare a elevilor adventiști din România este înscrisă în sistemul de educație de stat, unde sunt confrunțați frecvent cu provocări legate de respectarea convingerilor lor religioase.

Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea, având un statut minoritar în contextul religios creștin din România, numără 65.821 de credincioși, conform datelor oficiale ale recensământului din 2022¹⁸. Această comunitate reprezintă o mică parte din populația creștină a țării, ceea ce sporește riscul de discriminare religioasă. În special în cadrul sistemului educațional, normele majoritare pot deveni reguli generale, ignorând diversitatea confesională și creând contexte în care elevii adventiști sunt expuși prejudecăților și excluderii.

Aceasta reprezintă o mică parte din populația creștină a țării, fapt reflectat și în rezultatele ultimului referendum. Prin natura sa minoritară, Biserica Adventistă este mai expusă riscului de discriminare religioasă, în special în cadrul sistemului educațional, unde normele majoritare pot deveni reguli generale, ignorând diversitatea confesională.

18 „Recensământ 2022 - Rezultate Definitive: Caracteristici Etno-Culturale Demografice”, 2022, <https://www.recensamantromania.ro/rezultate-rpl-2021/rezultate-definitive-caracteristici-etno-culturale-demografice/>.

În calitate de pastor adventist, crescut și educat în această confesiune, am fost martor și participant la situații care pot fi considerate discriminare religioasă. Exemplele personale vor fi utilizate pentru a ilustra modul în care aceste convingeri religioase distincte afectează integrarea și respectarea drepturilor fundamentale ale elevilor adventiști în școlile din România. Aceste cazuri reflectă nu doar provocările comunității adventiste, ci și necesitatea unei abordări mai incluzive și echitabile în raport cu diversitatea religioasă din cadrul sistemului de învățământ.

Conform Westminster Dictionary of Theological Terms, „Adventismul de Ziua a Șaptea este un grup protestant originar din Statele Unite, fondat în 1863, care se caracterizează prin păstrarea Sabatului evreiesc (sâmbăta) ca zi de închinare, practica botezului credinciosului, credința în iminența celei de-a doua veniri a lui Hristos, doctrina mileniului, conceptul de „somn sufletesc” și adoptarea unui stil de viață care promovează abținerea de la alcool, tutun și anumite alimente. Aceste caracteristici contribuie la identitatea distinctivă a bisericii în cadrul creștinismului”¹⁹.

În ceea ce privește particularitățile religioase, Sabatul este un element central al credinței adventiste. Conform doctrinei prezentate în Seventh-day Adventist Beliefs, Sabatul este ziua a șaptea a săptămânii, sâmbăta, considerată sfântă și dedicată închinării, odihnei și comuniunii cu Dumnezeu. Acesta începe vineri, la apusul soarelui și se încheie sâmbătă la apusul soarelui, fiind văzut ca un semn distinctiv al credinței adventiste și al relației cu Dumnezeu²⁰. Respectarea Sabatului este fundamentală pentru identitatea spirituală a adventiștilor, fiind esențială în pregătirea lor pentru venirea lui Hristos. Astfel, organizarea activităților educaționale sau a concursurilor în această zi poate crea o barieră pentru elevii adventiști, care sunt nevoiți să aleagă între participarea la aceste evenimente și respectarea convingerilor lor religioase.

Totodată, Biserica Adventistă promovează un stil de viață sănătos, în care alimentația joacă un rol important. Dieta ideală pentru un adventist este vegetariană, bazată pe alimente naturale și echilibrate, pentru a res-

19 Donald K. McKim, *The Westminster Dictionary of Theological Terms*, Second edition, revised and expanded. ed. Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 2014, p. 290.

20 Ministerial Association of Seventh-Day Adventists, *Seventh-Day Adventists Believe : A Biblical Exposition of 27 Fundamental Doctrines*, Washington, DC: Ministerial Association, General Conference of Seventh-day Adventists, 1988, p.298.

pecta principiile biblice ale îngrijirii trupului ca templu al Duhului Sfânt. Consumul de carne de porc și alte alimente considerate „necurate” este interzis din punct de vedere religios, deoarece anumite pasaje biblice le clasifică drept nepotrivite pentru consum²¹. Aceasta este o alegere religioasă care influențează stilul de viață al elevilor adventiști și poate duce la situații de discriminare sau marginalizare în cadrul activităților școlare sau sociale, unde preferințele alimentare sunt adesea diferite de cele ale majorității.

Aceste particularități ale religiei adventiste fac ca elevii din acest cult să fie mai vulnerabili la discriminare, mai ales atunci când normele educaționale sau sociale nu țin cont de diversitatea religioasă și culturală.

7. Experiența unui copil minoritar religios: primele momente de confruntare

Primii pași pe drumul conștientizării diferenței religioase au fost marcați de o experiență profund personală și emoțională. Într-o zi obișnuită de joacă, am învățat, printr-o lovitură neașteptată, ce înseamnă să fii perceput diferit. Eticheta „pocăitul!” strigată cu intenția de a mă răni, nu a fost doar o insultă – a fost un punct de cotitură. Prin cuvintele colegilor mei, am descoperit că apartenența religioasă a părinților mei mă separa de ceilalți. Respingerea a venit însoțită de o confuzie profundă: de ce eram văzut altfel? Era greșit să fiu diferit?

Această întrebare m-a urmărit mult timp. Copil fiind, nu aveam instrumentele de înțelegere necesare pentru a desluși ce înseamnă să fii parte a unei minorități religioase într-un context majoritar. Realitatea era simplă, dar dureroasă: ceilalți copii aveau o „armă” verbală pe care o foloseau fără să înțeleagă pe deplin impactul acesteia asupra mea. Cuvântul „pocăitul-e” devenise pentru mine sinonim cu marginalizarea. Ce puteam să fac? Nu aveam cum să răspund cu aceeași monedă – termenul „ortodoxul-e” nu avea aceeași greutate în acest joc crud al copilăriei.

Pe măsură ce treceam prin aceste momente, începeam să înțeleg că a fi diferit înseamnă și a purta cu tine o povară, dar și o responsabilitate. În copilăria mea, aceasta a fost lecția dureroasă care mi-a oferit o înțelegere mai profundă asupra identității mele religioase și asupra fragilității relațiilor umane, în care diferențele pot deveni adesea motive de discriminare.

21 *Ibidem*, p.319.

Această experiență m-a format și a pus bazele unei reziliențe interioare care mi-a servit ulterior în viață, în rolul de adult și lider spiritual. Totuși, ea rămâne un memento puternic al impactului pe care discriminarea, indiferent de forma ei, îl poate avea asupra unui copil.

8. Un exemplu de discriminare religioasă în educație: cazul examenului de capacitate din 1999

Problemele legate de libertatea religioasă și de conștiință în sistemul educațional românesc au fost aduse în prim-plan în 1999, când programarea unei probe din examenul de Capacitate într-o zi de sâmbătă a generat controverse. Ministerul Educației Naționale a stabilit ca proba finală a acestui examen, dedicată limbii materne, să aibă loc sâmbătă, 5 iunie. Prof. univ. dr. Verginia Vedinaș, scriind despre acest subiect, remarcă că „acest cult are în statutul său, care este aprobat prin hotărâre a Guvernului, interdicția de a desfășura orice fel de activități, inclusiv cea cu caracter educațional, în ziua de sâmbătă. Este vorba despre art. 11 din Statutul de organizare și funcționare aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 399/2008”²²

Programarea examenului într-o zi de Sabat a afectat aproximativ 1.000 de elevi adventiști din întreaga țară. La București, mai mulți părinți au solicitat în instanță schimbarea datei examenului, însă cererea lor a fost respinsă inițial. Conform relatărilor, aproximativ 640 de elevi adventiști au ales să nu participe la proba finală, pierzând astfel un an școlar. Decizia lor a atras atenția autorităților, care au fost impresionate de hotărârea acestor tineri de a-și respecta principiile religioase, chiar cu prețul unor pierderi academice majore.

După respingerea inițială, părinții au făcut apel la Curtea Supremă, care a dat câștig de cauză elevilor adventiști²³. Instanța a obligat Ministerul Educației să organizeze o sesiune suplimentară de examen la 30 iulie 1999. Această decizie a fost însă contestată, ceea ce a generat noi dificultăți logistice și juridice. Cu toate acestea, în cele din urmă, Ministerul a reprogramat proba pentru elevii adventiști, demonstrând o deschidere tardivă către respectarea diversității religioase.

22 Verginia Vedinaș, Narcis Teodor Godeanu, „Libertatea credințelor religioase în România. abordare normativă, doctrinară și jurisprudențială,” *Dreptul*, nr. 7, 2023, p.9.

23 Este vorba despre *Decizia* nr. 1934/1999 pronunțată în *Dosarul* nr. 1686/1999 a fostei Curți Supreme de Justiție (SCAF).

Cazul examenului de Capacitate din 1999 ilustrează complexitatea respectării libertății religioase într-un sistem educațional care adesea operează pe baza unor norme generalizatoare. Decizia Curții Supreme a fost un moment însemnat în recunoașterea drepturilor religioase ale minorităților, stabilind un precedent important pentru viitoarele politici educaționale. Acest exemplu rămâne o lecție valoroasă despre necesitatea de a acomoda diversitatea religioasă și de a respecta conștiința individuală în toate domeniile vieții publice.

9. Dificultăți în programarea examenărilor universitare pentru studenții adventiști

Problema examenelor programate în ziua de Sabat continuă să reprezinte o formă de discriminare religioasă pentru studenții aparținând Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea. Aceasta este ilustrată în diferite contexte academice, subliniind dificultățile întâlnite în obținerea unor soluții rezonabile. După cum menționează Dr. Iustina Ionescu, „problema privind planificarea zilei de sâmbătă pentru diferite activități apare mai des în mediul școlar”²⁴, relevând astfel caracterul repetitiv și sistemic al acestor situații.

Un exemplu documentat în Raportul internațional al ambasadei SUA în România privind libertatea religioasă (2021²⁵) evidențiază că Universitatea de Medicină și Farmacie Iuliu Hațieganu din Cluj a programat examenele de admitere sâmbăta, fără a oferi alternative candidaților adventiști. Această situație a atras atenția nu doar prin implicarea unui număr semnificativ de studenți, ci și prin lipsa unor măsuri proactive din partea instituției de a asigura respectarea libertății religioase, în ciuda angajamentelor statului român în acest sens.

O situație similară a fost semnalată recent la Universitatea Lucian Blaga din Sibiu, în cadrul Facultății de Medicină. Studenții adventiști au cerut în scris modificarea orei unui examen programat pentru vineri, 22 noiembrie 2024, la ora 17:00, într-un interval care respectă Sabatul adventist.

24 Iustina Ionescu, „Discriminarea pe criteriul religie în jurisprudența CNCD, de la înființare până la finele anului 2016,” *Noua Revistă de Drepturile Omului* 13, nr. 1 (2017), p. 30.

25 Ambasada SUA, „România: Raportul Internațional Privind Libertatea Religioasă În Anul 2021,” 2001, accessed 26.11.2024, 2024, <https://ro.usembassy.gov/ro/romania-raportul-international-privind-libertatea-religioasa-in-anul-2021/>.

Inițial, cererea a fost aprobată de titularul de disciplină, însă decanatul facultății a transmis ulterior un răspuns ambiguu și tendențios, afirmând că:

„Apreciem și respectăm libertatea religioasă și, prin urmare, și opțiunile dumneavoastră. Cu tot respectul, vă aducem la cunoștință că trebuie să respectăm și regulamentele instituției noastre care nu contravin cu nimic libertăților dumneavoastră. Prin urmare, dacă nu vă prezentați la examen conform programării, veți fi considerați absenți și veți avea dreptul să susțineți examenul în sesiunea de restanțe.”²⁶

Această decizie evidențiază o contradicție între respectarea aparentă a libertății religioase și refuzul de a implementa o soluție viabilă. Faptul că studenții sunt obligați să aleagă între respectarea conștiinței religioase și îndeplinirea cerințelor academice reflectă o formă clară de presiune asupra drepturilor lor.

Situații precum cea descrisă subliniază faptul că, în multe cazuri, soluțiile rezonabile rămân inaccesibile. Deși legislația internațională și națională protejează dreptul la libertate religioasă, aplicarea acestor principii în contexte universitare depinde în mare măsură de voința instituțională. Studenții adventiști continuă să întâmpine obstacole care le limitează accesul la educație fără a-și compromite valorile religioase, ceea ce constituie o provocare majoră în promovarea unui mediu academic incluziv și respectuos.

10. Discriminarea prin ignorare: olimpiadele și excluderea elevilor adventiști

O formă subtilă, dar profundă, de discriminare religioasă în sistemul de învățământ românesc constă în organizarea olimpiadelor școlare în ziua de sâmbătă. Pentru elevii adventiști de ziua a șaptea, aceasta este o zi sfântă, dedicată închinării, familiei și comunității religioase, ceea ce îi plasează într-o situație de excludere involuntară de la aceste competiții academice.

Prima mea confruntare cu această problemă a avut loc în clasa a V-a, când am descoperit conceptul de olimpiadă. Profesorul meu de matematică, un dascăl ambițios și dedicat, a pregătit un grup de elevi pentru fazele locale ale olimpiadei de matematică. După un proces de selecție riguros, am fost ales să particip la următoarea etapă, organizată în orașul Huși. Enthusiasmul și pregătirile intense au fost însă curmate de dezamăgire, când

26 Adresa nr. 9703 din 15.11.2024.

am aflat că această etapă avea loc sâmbăta. Confruntat cu alegerea dintre credința mea și participarea la olimpiadă, am ales să respect Sabatul, dar această decizie a venit cu un preț.

Nu a fost doar un sacrificiu personal, ci și o lecție amară despre modul în care structura sistemului educațional²⁷ ignora diversitatea religioasă. În timp ce unii dintre colegii mei, copii cu resurse limitate, au reușit să avanseze la niveluri superioare ale competiției, eu am fost exclus nu pe baza capacității mele academice, ci din cauza calendarului stabilit de autorități.

Această situație s-a repetat de-a lungul anilor, la olimpiade de limba română, franceză, istorie și alte discipline. Faptul că fazele județene și naționale ale olimpiadelor sunt programate aproape invariabil sâmbăta constituie o barieră structurală pentru elevii care împărtășesc convingeri similare cu ale mele. În fiecare an, mii de elevi adventiști sunt privați de oportunitatea de a-și demonstra abilitățile și de a-și valida eforturile academice, doar pentru că sistemul ignoră nevoile unei minorități religioase.

Această discriminare prin ignorare ridică întrebări esențiale despre echitatea și incluziunea în educație. Într-o societate pluralistă, accesul egal la oportunități nu ar trebui să fie condiționat de sacrificarea convingerilor religioase. Pentru a crea un mediu educațional cu adevărat incluziv, este imperativ ca autoritățile să reconsidere programarea acestor evenimente importante, astfel încât să nu excludă, implicit, pe nimeni.

Problema organizării olimpiadelor sâmbăta, afectând prin aceasta elevii din confesiuni religioase care respectă această zi ca fiind sfântă este semnalată și de către dr. Iustina Ionescu. Mai concret, în anul 2007, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD) a recomandat Ministerului Educației să ia în considerare convingerile religioase ale elevilor în stabilirea datelor pentru etapele concursurilor și examenelor. Totuși, în 2016, CNCD a decis că nu s-a încălcat niciun drept în cazul unei eleve adventiste care nu putea participa la etapa județeană a unei olimpiade organizată sâmbăta, deoarece, până la momentul finalizării procedurii administrative, eleva nu se calificase la această etapă.

Dr. Iustina Ionescu critică această decizie, considerând că CNCD a ignorat un aspect esențial: reclamația viza refuzul autorităților de a soluțio-

27 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Current Values of Education and Culture", în *Proceedings of the 23th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, August 15-16, 2021, Princeton, NJ, United States of America, pp. 87-92.

na favorabil cererea tatălui elevei de a schimba ziua desfășurării olimpiadei, o cerere făcută în avans, înainte de calificare. Ea argumentează că fixarea zilei de concurs în ziua de sâmbătă reprezenta o excludere implicită a elevei, indiferent de calificarea sa, deoarece respectarea religiei sale o împiedica să participe²⁸.

Autorul respinge justificarea Ministerului Educației, care susținea că olimpiada este un concurs voluntar și diferit de examenele obligatorii. Dr. Ionescu subliniază că, atunci când autoritățile creează oportunități deschise tuturor elevilor, acestea sunt obligate să asigure condiții egale de participare, inclusiv pentru elevii minorităților religioase. Această obligație este comparabilă cu principiul egalității de șanse din cauza CEDO Belgian Linguistic²⁹, conform căruia autoritățile trebuie să ofere acces echitabil la oportunități, indiferent de statutul minoritar al beneficiarilor.

11. Recuperarea orelor sâmbătă și impactul asupra elevilor adventiști

Un alt exemplu de practică discriminatorie care afectează libertatea religioasă a elevilor adventiști îl reprezintă propunerile oficiale ca zilele de curs pierdute să fie recuperate sâmbăta. O astfel de inițiativă a fost reiterată recent de ministrul Educației, Ligia Deca, care a sugerat că orele pierdute în timpul organizării examenelor de Bacalaureat din iunie 2025 ar putea fi recuperate sâmbăta³⁰. Această măsură are scopul de a compensa timpul pierdut în liceele care organizează probele examenelor naționale, având în

28 Iustina Ionescu, „Discriminarea pe criteriul religie în jurisprudența CNCD, de la înființare până la finele anului 2016,” *Noua Revistă de Drepturile Omului* 13, nr. 1 (2017), p. 30.

29 “Belgium Linguistics Case,” “In the case ‘relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium’ v Belgium,” accessed 25.11.2024, 2024, <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20Belgian%20linguistics%20case.pdf>.

30 Stefan Lefter, “Elevii Și Profesorii Să Meargă Sâmbătă La Școală Pentru Recuperarea Orelor Care Se Vor Pierde În Liceele Care Organizează Probele De La Bacalaureat 2025, Propune Ministra Educației” *Edupedu*, last modified 10.08.2024, 2024, accessed 27.11.2024, 2024, <https://www.edupedu.ro/elevii-si-profesorii-sa-mearga-sambata-la-scoala-pentru-recuperarea-orelor-care-se-vor-pierde-in-liceele-care-organizeaza-probele-de-la-bacalaureat-2025-propune-ministra-educatiei-deca-anunta-ca-ar/>.

vedere presiunea asupra programului școlar și necesitatea desfășurării cursurilor în condiții de eficiență maximă.

Din perspectiva elevilor adventiști, o astfel de măsură poate intra în conflict cu libertatea religioasă, având în vedere că aceștia consideră ziua de Sabat, de vineri de la apusul soarelui până sâmbătă la apus, o perioadă destinată exclusiv odihnei și închinării. În acest context, neparticiparea la orele de recuperare programate sâmbăta poate duce la acumularea de absențe sau la dificultăți în parcurgerea materiilor școlare.

Este important de menționat că aceste situații nu sunt neapărat intenționate, ci rezultă din necesitatea de a găsi soluții rapide pentru problemele logistice din sistemul educațional. Totuși, ele subliniază nevoia unei abordări mai flexibile care să ia în considerare diversitatea religioasă a elevilor.

Un dialog între autorități și comunitățile religioase ar putea preveni astfel de situații, contribuind la un climat educațional mai incluziv și mai echitabil.

Astfel, provocarea actuală poate deveni o oportunitate de a demonstra angajamentul României față de respectarea diversității și a drepturilor fundamentale, asigurând că niciun elev nu este dezavantajat din cauza convingerilor sale religioase.

12. Alimentația copiilor ca motiv de discriminare religioasă în sistemul de învățământ

Elevii înscriși într-o formă de învățământ cu program prelungit, în special în cazul creșelor și grădinițelor, se confruntă cu o situație care evidențiază discriminarea religioasă și încălcarea dreptului copiilor de a-și respecta credința, precum și a părinților care sunt responsabili pentru ei. În aceste instituții, copiii pot fi, frecvent, expuși consumului de mâncare cu carne de porc, servită aproape zilnic la cantină.

Deși în unele cazuri conducerea grădinițelor a arătat înțelegere, permițând părinților să aducă hrana considerată „curată” conform convingerilor religioase, au existat situații îngrijorătoare. Conducerea a refuzat adesea să permită copiilor provenind din familii adventiste, iudaice sau musulmane să-și aducă mâncarea de acasă și au întârziat afișarea meniului săptămânal. Astfel, acești copii au fost constrânși să consume alimente pe care părinții lor le considerau necorespunzătoare.

Fără supravegherea părinților, care nu pot însoți copiii pe durata programului școlar, unii dintre ei au fost nevoiți să se rezume la a consuma, în repetate rânduri, doar pâine cu muștar la masa școlii sau hot dogul fără crenvurști, din lipsă de alternative care să respecte convingerile alimentare „curate”, cum ar fi carnea de pasăre, de vită sau pește. Această situație subliniază nu doar o lipsă de respect față de diversitatea religioasă, ci și o încălcare fundamentală a dreptului copilului de a-și urma credința.

Concluzii

Scriind acest articol, am reflectat adesea asupra complexității fenomenului discriminării religioase în sistemul educațional românesc. Nu pot să nu observ cât de dificil este pentru elevii care aparțin minorităților religioase, în special pentru cei adventiști de ziua a șaptea, să-și mențină integritatea spirituală într-un context în care normele majoritare sunt adesea considerate universale. Aceste norme devin, inevitabil, provocări personale și familiale pentru cei care încearcă să-și păstreze convingerile religioase fără compromisuri.

Am scris despre cazuri care mi-au atras atenția nu doar prin gravitatea lor, ci și prin încălcătura umană: părinți care luptă pentru ca fiii lor să poată susține un examen, elevi care renunță la competiții academice din respect pentru Sabat, studenți care încearcă să găsească soluții pentru a împăca rigourile academice cu principiile personale. Aceste povești nu sunt doar statistici sau exemple izolate; ele sunt mărturiile ale unei lupte cotidiene pentru respectarea drepturilor fundamentale.

În timp ce scriam, mi-am dat seama că discriminarea religioasă în școli și universități este deseori subtilă, dar cu atât mai dăunătoare. Este vorba despre excludere, presiuni și compromisuri impuse unor copii și tineri care, în loc să fie sprijiniți în diversitatea lor, se simt marginalizați sau forțați să aleagă între educație și credință. Am înțeles că acest fenomen reflectă nu doar limitele sistemului educațional³¹, ci și o lipsă de sensibilitate față de pluralismul religios care ar trebui să caracterizeze o societate modernă.

Cred că fiecare exemplu pe care l-am analizat este o invitație la reflecție pentru mine, pentru cititori, dar mai ales pentru autorități. Deși le-

31 Ioan-Gheorghe Rotaru, “Valences of Education”, în *Proceedings of the 23th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, August 15-16, 2021, Princeton, NJ, United States of America, pp. 190-196.

gea garantează libertatea religioasă, punerea în practică a acestor principii rămâne o provocare, iar soluțiile depind de voința fiecăruia dintre noi de a recunoaște și respecta diversitatea.

În cele din urmă, mi-am dorit ca acest articol să fie mai mult decât o analiză. Este o încercare de a da voce unor experiențe care, deși uneori ignorate, au un impact profund asupra celor care le trăiesc. Sper ca ceea ce am scris să contribuie la o mai bună înțelegere a discriminării religioase și, mai important, să inspire pași concreți pentru a crea un mediu educațional în care fiecare elev să se simtă respectat, sprijinit și liber să-și urmeze conștiința.³²

Bibliografie :

- BANTON, M., *Discrimination*, Open University Press, 1994.
- DOBRE, Mihaela Hrisanta, *România în Uniunea Europeană calitatea integrării decalaje structurale și regionale, Teorii ale discriminării*, 2011, p. 64.
- FISKE, Susan T Tufts, "Social Cognition: From Brains to Culture," 2020.
- FISKE, Susan T. and Shelley E. Taylor, *Social Cognition: From Brains to Culture*, 2nd edition. ed. Los Angeles, SAGE, 2013.
- FOX, Jonathan, *The Unfree Exercise of Religion: A World Survey of Discrimination against Religious Minorities*, Cambridge University Press, 2016.
- IONESCU, Iustina, "Discriminarea pe criteriul religie în jurisprudența cncd, de la înființare până la finele anului 2016," *Noua Revistă de Drepturile Omului* 13, no. 1 (2017), pp.13-40.
- IORDACHESCU, Alina, "Libertatea de conștiință—aspecte teoretice în contextul nediscriminării", *State, security and human rights*, 2019.
- IVAN, Loredana, "Stereotipuri, Prejudecăți, Discriminare Socială", în Septimiu Chelcea (coord.). *Psihosociologie, Teorie, Cercetări, Aplicații*, 2008.
- MCKIM, Donald K., *The Westminster Dictionary of Theological Terms*, Second edition, revised and expanded. ed. Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 2014.

32 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Freedom of Religion, Always a Hot Issue", *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, Ioan-Gheorghe Rotaru, Dragoș Mușat (eds.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2017, pp.545-550.

- Ministerial Association of Seventh-Day Adventists. *Seventh-Day Adventists Believe : A Biblical Exposition of 27 Fundamental Doctrines*. Washington, DC: Ministerial Association, General Conference of Seventh-day Adventists, 1988.
- RAIU, Cătălin, *Libertatea religioasă între politică și politici. O analiză politică a standardelor internaționale, legislației naționale și practicii guvernamentale în pandemie*, București, Editura Universității din București, 2024.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, “Current Values of Education and Culture”, în *Proceedings of the 23th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, August 15-16, 2021, Princeton, NJ, United States of America, pp. 87-92.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, “Valences of Education”, în *Proceedings of the 23th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, August 15-16, 2021, Princeton, NJ, United States of America, pp. 190-196.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, “Freedom of Religion, Always a Hot Issue”, *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, Ioan-Gheorghe Rotaru, Dragoș Mușat (eds.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2017, pp.545-550.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, “Libertatea religioasă – temelie a demnității umane”, în Daniela Ioana Bordeianu, Erika Androne, Nelu Burcea, Manual pentru liderul Departamentului de Libertate religioasă, Casa de editură “Viață și Sănătate”, București, 2013, pp. 210-215.
- VEDINAȘ, Verginia & Narcis Teodor Godeanu, “Libertatea credințelor religioase în România. abordare normativă, doctrinară și jurisprudențială”, *Dreptul*, no. 7 (2023), pp. 105-115.

Webografie:

- “Belgium Linguistics Case.” In the case “relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” v Belgium. Accessed 25.11.2024, 2024. <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20Belgian%20linguistics%20case.pdf>.
- “Recensământ 2022 - Rezultate Definitive: Caracteristici Etno-Culturale Demografice.” 2022. <https://www.recensamantromania.ro/rezultate-rpl-2021/rezultate-definitive-caracteristici-etno-culturale-demografice/>.

- ✦ “Recensământ 2022 - Rezultate Definitive: Caracteristici Etno-Culturale Demografice.” 2022. <https://www.recensamantromania.ro/rezultate-rpl-2021/rezultate-definitive-caracteristici-etno-culturale-demografice/>.
- ✦ Coman, Octavian. “Ora De Religie E Opțională În Teorie, Nu Întotdeauna Și În Practică. Cum E Folosită Materia Pentru Medii Bune.” Europa Liberă România. Last modified 26.11.2023, 2023. Accessed 20.11.2024, 2024. <https://romania.europalibera.org/a/ora-de-religie-optionala-dar-greu-de-evitat/32656625.html>.
- ✦ Coman, Octavian. “Ora De Religie E Opțională În Teorie, Nu Întotdeauna Și În Practică. Cum E Folosită Materia Pentru Medii Bune.” Europa Liberă România. Last modified 26.11.2023, 2023. Accessed 20.11.2024, 2024. <https://romania.europalibera.org/a/ora-de-religie-optionala-dar-greu-de-evitat/32656625.html>.
- ✦ Dobre, Mihaela Hrisanta. România în Uniunea Europeană Calitatea integrării Decalaje structurale și regionale. “Belgium Linguistics Case.” In the case “relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” v Belgium. Accessed 25.11.2024, 2024. <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20Belgian%20linguistics%20case.pdf>.
- ✦ Guvernul României, “Ordonanță Nr. 137 Din 31 August 2000.” Monitorul Oficial nr. 166 din 7 martie 2014. nr. 166 din 7 martie 2014, 2001. Accessed 21.11.2024, 2021. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/24129>.
- ✦ Lefter, Stefan. “Elevii Și Profesorii Să Meargă Sâmbătă La Școală Pentru Recuperarea Orelor Care Se Vor Pierde În Liceele Care Organizează Probele De La Bacalaureat 2025, Propune Ministra Educației” Edupedu. Last modified 10.08.2024, 2024. Accessed 27.11.2024, 2024. <https://www.edupedu.ro/elevii-si-profesorii-sa-mearga-sambata-la-scoala-pentru-recuperarea-orelor-care-se-vor-pierde-in-liceele-care-organizeaza-probele-de-la-bacalaureat-2025-propune-ministra-educatiei-deca-anun-ta-ca-ar/>.
- ✦ Nicolescu, Ioana. “Profesorul Care a Desființat Impunerea Mascată a Religiei În Școli Amenință Ministerul Educației Cu Plângere Penală.” Adevărul.ro. Last modified 07.08.2022, 20152024. <https://adevarul.ro/stiri-interne/evenimente/profesorul-care-a-desfiintat-impunerea-masca-ta-a-1596507.html>.

- ♦ Pop, Radu. "Ora De Religie - Opțională În Teorie, Nu Întotdeauna Și În Practică. Cum E Folosită Materia Pentru Medii Bune." stiripesurse.ro. 2023. Accessed 20.11.2024, 2024. https://www.stiripesurse.ro/ora-de-religie-optionala-in-teorie-nu-intotdeauna-si-in-practica-cum-e-folosita-materia-pentru-medii-bune_3153539.html.
- ♦ Stan, Paul. "Discriminarea În Educație, O Problemă Cu Dezvoltare Accentuată." Adevărul.ro. Last modified 07.08.2022, 2015. Accessed 19.11.2024, 2024. <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/discriminarea-in-educatie-o-problema-cu-1606681.html>.
- ♦ Stănescu, Alexa. "Ora Opțională De Religie – Părinții Vor Face O Cerere La Fiecare Ciclu De Învățământ Preuniversitar, Ca Să-Și Înscrie Copiii, Potrivit Proiectului Legii Educației." Edupedu.ro. 2023. Accessed 18.11.2024, 2024. <https://www.edupedu.ro/ora-optionala-de-religie-parintii-vor-face-o-cerere-la-fiecare-ciclu-de-invatamant-preuniversitar-ca-sa-si-inscrie-copiii-potrivit-proiectului-legii-educatiei-ligia-de-ca-nu-ne-dorim-in-niciun-f/>.
- ♦ SUA, Ambasada. "România: Raportul Internațional Privind Libertatea Religioasă În Anul 2021." 2001. Accessed 26.11.2024, 2024. <https://ro.usembassy.gov/ro/romania-raportul-international-privind-libertatea-religioasa-in-anul-2021/>.